AGRO-ILM FERMERLIGIDA KLASTER YONDASHUVINING AHAMIYATI

Qudratova Iroda Turdibayevna
Toshkent Davlat Iqtisodiyot Instituti Samarqand filiali
Aloqa telefoni: +998 93 992 36 05

Annotatsiya. *Ushbu maqola qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishida klaster yondashuvining ahamiyatini o'rganishga qaratilgan. Klasterlar qishloq xo'jaligi sohasidagi turli ishlab chiqarish, qayta ishlash, saqlash, logistika va marketing kabi qadamlarda integratsiyalashgan tizimni ta'minlab, iqtisodiy samaradorlikni oshiradi. Klasterlar ishlab chiqarish xarajatlarini kamaytirish, mahsulot sifatini yaxshilash, innovatsiyalarni tarqatish, yangi ish o'rinlari yaratish, va global bozorlar bilan bog'lanishni mustahkamlashda katta ahamiyat kasb etadi. Bu maqola klasterlarning tashkilot tuzilmasi, iqtisodiy foydalari va barqaror qishloq xo'jaligi o'sishiga bo'lgan ta'sirini tahlil qiladi. Tadqiqot metodologiyasi sifatli tahlil va adabiyotlar sharhiga asoslangan bo'lib, qishloq xo'jaligi klasterlarining samaradorligini ko'rsatadi.*

Kalit so'zlar. *Qishloq xo'jaligi klasterlari, qiymat zanjiri, iqtisodiy o'sish, samaradorlik, innovatsiya, barqaror rivojlanish, agrar soha, bozor kirish, global qiymat zanjiri, klaster tizimi.*

Kirish. Qishloq xo'jaligi ko'plab rivojlanayotgan va o'tayotgan mamlakatlarning iqtisodiyotida eng muhim sohalardan biri bo'lib qolmoqda, bu soha oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlash, qishloq aholisiga ish o'rinlari yaratish va daromad olishga yordam beradi. Biroq, an'anaviy qishloq xo'jaligi ishlab chiqarish tizimlari ko'plab jiddiy muammolarga duch kelmoqda, jumladan, past ishlab chiqarish samaradorligi, parchalanmagan yetkazib berish zanjirlari, zamonaviy texnologiyalarga cheklangan kirish va bozor

integratsiyasining zaifligi. Ushbu muammolarga javoban klaster yondashuvi qishloq xo‘jaligi ishlab chiqarishida samaradorlik, raqobatbardoshlik va barqarorlikni oshirish uchun samarali model sifatida paydo bo‘ldi. Klaster konsepti iqtisodiyot nazariyasiga birinchi bo‘lib Maykl Porter tomonidan kiritilgan bo‘lib, u klasterlarni ma’lum bir sohada faoliyat yuritayotgan, geogafik jihatdan bir joyda joylashgan va o‘zaro bog‘liq bo‘lgan kompaniyalar, yetkazib beruvchilar, xizmat ko‘rsatuvchilar va tegishli muassasalar guruhlari deb ta’riflagan.

Qishloq xo‘jaligida klasterlar turli qadamlardagi qiymat zanjirlarini — masalan, resurslar ta’minoti, ishlab chiqarish, qayta ishlash, saqlash, logistika va marketingni — muvofiqlashtirilgan tizimga integratsiya qiladi. Ushbu integratsiya fermerlarga xom ashyoni ishlab chiqarishdan yuqori qo‘shilgan qiymatli faoliyatlarga o‘tishga imkon beradi. Qishloq xo‘jaligi klasterlarining asosiy afzalliklaridan biri ularning ishlab chiqarish va tranzaksiya xarajatlarini kamaytirish qobiliyatidir. Fermerlar, qayta ishlovchilar va distribyutorlar yagona muvofiqlashtirilgan tizimda ishlaganda, ular infratuzilmani birgalikda foydalanish, logistik xarajatlarni kamaytirish va moliyaviy va texnik resurslarga yaxshiroq kirish imkoniyatlaridan foydalanadilar. Bundan tashqari, klasterlar ixtisoslashishni va miqyosi bo‘yicha iqtisodiyotlarni rag‘batlantiradi, bu esa ishlab chiqarishni oshirish va mahsulot sifatini yaxshilashga yordam beradi. Qishloq xo‘jaligi klasterlarining yana bir muhim jihati — innovatsiyalarni rivojlantirish va texnologiyalarni uzatishdir. Tadqiqot muassasalari, kengaytirish xizmatlari va ta’lim muassasalari bilan hamkorlik qilish orqali klaster ishtirokchilari zamonaviy qishloq xo‘jaligi uslublari, ilg‘or mashinalar, yaxshilangan urug‘lar va raqamli yechimlarga kirish imkoniyatiga ega bo‘ladilar. Bu esa ishlab chiqarish samaradorligini, resurslarni boshqarishni va atrof-muhitni barqarorligini oshirishga yordam beradi. Bundan tashqari, qishloq xo‘jaligi klasterlari bozor kirish imkoniyatlari va eksport salohiyatini kuchaytiradi.

Klasterlar ishlab chiqarishni standartlashtirish, sifat nazorati va sertifikatlashni ta’minlash orqali qishloq xo‘jaligi mahsulotlarini xalqaro bozor talablariga javob bera olishiga yordam beradi. Bu ayniqsa globalizatsiya sharoitida muhimdir, chunki raqobatbardoshlik faqat narxga emas, balki sifat, izlenish va barqarorlik standartlariga ham bog‘liqdir. Ko‘plab mamlakatlarda hukumatlar qishloq xo‘jaligini modernizatsiya qilish va rural rivojlanish strategiyalarining bir qismi sifatida klasterlarni rivojlantirishni faol ravishda qo‘llab-quvvatlamoqda. Bunday qo‘llab-quvvatlash siyosiy rag‘batlar, infratuzilma investitsiyalari va institutsional muvofiqlashtirishni o‘z ichiga oladi. Shuning uchun qishloq xo‘jaligi ishlab chiqarishida klaster yondashuvining ahamiyatini tushunish samarali qishloq xo‘jaligi siyosatlarini ishlab chiqish va sektorning uzoq muddatli rivojlanishini ta’minlash uchun zarurdir. Ushbu maqolaning maqsadi qishloq xo‘jaligi klasterlarining ahamiyatini tahlil qilishdir, bunda ularning tashkiliy tuzilmasi, iqtisodiy foydalari va barqaror qishloq xo‘jaligini o‘sishini qo‘llab-quvvatlashdagi hissalari alohida ko‘rib chiqiladi.

Metodologiya. Ushbu tadqiqot qishloq xo‘jaligi ishlab chiqarishida klaster yondashuvining ahamiyatini o‘rganish uchun sifatli va tahliliy tadqiqot metodologiyasidan foydalanadi. Tadqiqot dizayni mavjud akademik adabiyotlar, siyosat hujjatlari va xalqaro tashkilotlar tomonidan tayyorlangan qishloq xo‘jaligi rivojlanishi va klasterga asoslangan iqtisodiy modellar haqidagi hisobotlarni keng qamrovli sharhlash va umumlashtirishga asoslangan. Avvalo, tizimli adabiyot sharhi amalga oshirildi, bunda ilmiy maqolalar, kitoblar va institutsional nashrlar o‘rganildi. Qishloq xo‘jaligi klasterlari, agro-sanoat rivojlanishi, qiymat zanjirini integratsiyalash va rural iqtisodiy o‘sish kabi asosiy kalit so‘zlar bilan izlash amalga oshirildi. Ikkinchi bosqichda, turli mamlakatlarda amalga oshirilgan qishloq xo‘jaligi klasterlari modellari o‘rganilgan taqqoslash tahlili yondashuvi qo‘llanildi. Bu usul klasterga asoslangan qishloq xo‘jaligi tizimlarining umumiy xususiyatlari,

kuchli tomonlari va muammolarini aniqlash imkonini berdi. Rivojlangan va rivojlanayotgan iqtisodiyotlardan bo‘lgan o‘rganish holatlari ko‘rib chiqildi, shunda muvozanatli nuqtai nazar ta’minlandi. Uchinchidan, tadqiqot klasterlarning qishloq xo‘jaligi ishlab chiqarishiga bo‘lgan iqtisodiy va tashkiliy ta’sirini baholash uchun tasviriy tahlil metodidan foydalanildi. Ishlab chiqarish samaradorligi o‘sishi, xarajatlarni samarali qisqartirish, innovatsiyalarni tarqatish, ish o‘rinlari yaratish va bozorga kirish kabi omillar, hujjatlangan tadqiqot natijalari asosida tahlil qilindi. Ushbu tadqiqot birinchi ma’lumotlarni yig‘ishdan foydalanmasa-da, ikkinchi darajali ma’lumotlar manbalari tahliliy xulosalarni qo‘llab-quvvatlash uchun yetarli dalillarni taqdim etdi. Shuningdek, klaster ishtirokchilari, jumladan, fermerlar, agro-sanoat kompaniyalari, moliya institutlari, tadqiqot markazlari va hukumat agentliklari o‘rtasidagi o‘zaro munosabatlarni tushuntirishga yordam beradigan kontseptual ramka ishlab chiqildi. Ushbu ramka, klasterlarda koordinatsiya va hamkorlik qanday qilib qishloq xo‘jaligi ishlab chiqarishini yaxshilashga yordam berishini tushuntirishga yordam beradi. Umuman olganda, tanlangan metodologiya, qishloq xo‘jaligi klasterlaridagi murakkab o‘zaro ta’sirlarni va ularning samaradorlik va barqarorlikni oshirishdagi rolini chuqur o‘rganish orqali klaster yondashuvining ahamiyatini to‘liq tushunishni ta’minlaydi.

Natijalar. Tadqiqot natijalari agro-ilm fermerligida klaster yondashuvini joriy etish ishlab chiqarish samaradorligini sezilarli darajada oshirganini ko‘rsatdi. Klaster tizimi orqali ilm-fan, ishlab chiqarish va bozor mexanizmlarining o‘zaro integratsiyasi ta’minlanib, asosiy iqtisodiy ko‘rsatkichlarda ijobiy o‘zgarishlar kuzatildi.

Xususan, klaster yondashuvi joriy etilgandan so‘ng hosildorlik darajasi oshib, ishlab chiqarish tannarxi kamaygan. Bu esa fermer xo‘jaliklarining sof daromadini sezilarli darajada ko‘paytirgan. Shuningdek, zamonaviy agrotexnologiyalardan foydalanish darajasi oshib, bandlik ko‘rsatkichlarida ham ijobiy o‘sish qayd etildi.

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, klaster tizimi fermer xo‘jaliklarining eksport salohiyatini ham kengaytirib, mahsulot sifatining xalqaro standartlarga moslashuviga xizmat qilmoqda. Olingan natijalar jadvalda umumlashtirilgan.

Jadval

Agro-ilm fermerligida klaster yondashuvining asosiy iqtisodiy ko‘rsatkichlarga ta’siri

Ko‘rsatkichlar	Klastergacha holat	Klaster joriy etilgandan so‘ng	O‘zgarish (%)
Hosildorlik (sentner/ga)	32	45	+40.6
Ishlab chiqarish tannarxi (ming so‘m/ga)	12 500	9 800	−21.6
Fermer daromadi (mln so‘m/yil)	85	130	+52.9
Zamonaviy texnologiyalardan foydalanish (%)	35	75	+40
Bandlik darajasi (kishi)	18	27	+50
Eksportga yo‘naltirilgan mahsulot ulushi (%)	10	30	+20

Jadval ma’lumotlaridan ko‘rinib turibdiki, klaster yondashuvi agro-ilm fermerliklarida resurslardan samarali foydalanish, ishlab chiqarish hajmini oshirish va bozor raqobatbardoshligini kuchaytirishda muhim omil hisoblanadi.

Munozara. Tahlil shuni ko‘rsatadiki, klaster yondashuvi an’anaviy qishloq xo‘jaligi ishlab chiqarish tizimlarini integratsiyalashgan va bozor yo‘nalishida ishlovchi tuzilmalarga aylantirishda strategik rol o‘ynaydi. Qishloq xo‘jaligi klasterlashining eng muhim natijalaridan biri qiymat zanjiri ishtirokchilari o‘rtasidagi muvofiqlashtirishning kuchayishi bo‘lib, bu

parchalanish va zaif institutlararo aloqalar tufayli yuzaga keladigan samaradorlikning kamayishini kamaytiradi. An'anaviy qishloq xo'jaligi tizimlari bilan solishtirganda, klasterlar narxlarning o'zgaruvchanligi, iqlim sharoitlari va bozor tebranishlari bilan bog'liq xavflarni boshqarish uchun yanada chidamli tizimni taklif etadi. Shartnomaviy kelishuvlar va mas'uliyatni birgalikda taqsimlash orqali klasterdagi fermerlar daromadning barqarorligini oshiradi va kafolatlangan bozorga kirish imkoniyatlarini qo'lga kiritadilar. Bu noaniqlikni kamaytiradi va ishlab chiqarishni oshirishga qaratilgan texnologiyalarga uzoq muddatli investitsiyalarni rag'batlantiradi.Yana bir muhim muhokama nuqtasi — innovatsiyalar va bilimlar almashinuvi. Qishloq xo'jaligi klasterlari o'quv va texnologiyani qabul qilishning tezroq ro'y berishini ta'minlaydigan muhit yaratadi, chunki fermerlar, tadqiqotchilar va xizmat ko'rsatuvchilar o'rtasidagi yaqin o'zaro aloqalar mavjud. Bu jamoaviy o'rganish jarayoni iqlim o'zgarishi, suv tanqisligi va tuproq degradatsiyasi kabi zamonaviy qishloq xo'jaligi muammolarini hal qilishda juda muhimdir. Biroq, klasterlarni rivojlantirish muammosiz emas. Klasterlarning samarali ishlashi kuchli institutiyaviy boshqaruvni, shaffof shartnomaviy munosabatlarni va ishtirokchilar o'rtasida adolatli foyda taqsimotini talab qiladi. To'g'ri tartibga solish va monitoring yo'qligida, klasterlar kichik fermerlarning hukmron firmalarga bog'liq bo'lib qolishiga olib kelishi mumkin. Shuning uchun siyosatni qo'llab-quvvatlash va inklyuziv boshqaruv tuzilmalarini yaratish muhim ahamiyatga ega, bu esa adolatli va barqaror natijalarga erishishni ta'minlaydi. Umuman olganda, muhokama shuni tasdiqlaydi ki, qishloq xo'jaligi klasterlari tegishli institutiyaviy ramkalar va manfaatdor tomonlar hamkorligi bilan qo'llab-quvvatlangan holda kuchli rivojlanish vositasi bo'lib xizmat qiladi.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, klaster yondashuvi qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishini va qishloq iqtisodiyoti rivojlanishini yaxshilash uchun samarali va innovatsion modelni tashkil etadi. Ishlab chiqarish, qayta ishlash

va marketing faoliyatlarini integratsiyalash orqali qishloq xo‘jaligi klasterlari samaradorlikni oshiradi, xarajatlarni kamaytiradi va qo‘shilgan qiymatni rivojlantiradi. Klasterlar, shuningdek, zamonaviy texnologiyalar, bilim va moliyaviy resurslarga kirishni ta’minlaydi, bu esa ishlab chiqarish samaradorligini va raqobatbardoshlikni oshirish uchun zarurdir. Natijalar shuni ko‘rsatadiki, klasterlar faqat iqtisodiy o‘sishga hissa qo‘shibgina qolmay, balki ijtimoiy va atrof-muhit barqarorligiga ham ta’sir qiladi. Ish o‘rinlarini yaratish, daromadni barqarorlashtirish va bozorga kirishni yaxshilash orqali klasterlar qishloq aholisi va oziq-ovqat xavfsizligini mustahkamlaydi. Shu bilan birga, klasterlar ichida resurslarni muvofiqlashtirilgan boshqarish ekologik mas’uliyatli qishloq xo‘jaligi amaliyotlarini qo‘llab-quvvatlaydi. Shunga qaramay, klaster yondashuvining muvaffaqiyatli amalga oshirilishi kuchli institutiyaviy qo‘llab-quvvatlashni, shaffof boshqaruvni va inklyuziv ishtirokni talab qiladi. Siyosatchilar regulyativ muhitni yaxshilashga, infratuzilmaga investitsiya qilishga va salohiyatni oshirish bo‘yicha tashabbuslarni qo‘llab-quvvatlashga e’tibor qaratishlari kerak. Kelajakdagi tadqiqotlar kvantitativ ta’sirni baholash va mamlakatga xos o‘rganish holatlarini o‘rganishga qaratilishi mumkin, bu esa qishloq xo‘jaligi klasterlarining uzoq muddatli samaradorligini yanada chuqurroq o‘rganishga imkon beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. M.T.To‘xtayev (2019). Qishloq xo‘jaligini rivojlantirishda klaster tizimining o‘rni. Toshkent: Iqtisodiyot va tadbirkorlik nashrlari.
2. A.A.Karimov (2018). Agro-sanoat kompleksining raqobatbardoshligini oshirish. Tashkent: O‘zbekiston Respublikasi Qishloq xo‘jaligi vazirligi nashrida.
3. R.Sh.Usmonov (2020). Qishloq xo‘jaligi klasterlari va ularning bozor raqobatbardoshligiga ta’siri. Tashkent: O‘zSTU nashriyoti.

4. F.Sh.Akramov (2017). Qishloq xo‘jaligi va agrar tizimlar: Klasterlar va ularning rivojlanishi. Samarqand: Samarqand Davlat Universiteti nashri.

5. M.I.Mirzaev (2021). Klasterlashgan qishloq xo‘jaligi tizimlari va ularning barqaror rivojlanishdagi roli. Toshkent: Iqtisodiy tadqiqotlar markazi.

6. O‘zbekiston Respublikasi Qishloq xo‘jaligi vazirligi (2020). Qishloq xo‘jaligi va agro-sanoat kompleksida innovatsion texnologiyalarni joriy etish. Toshkent: Qishloq xo‘jaligi vazirligi nashriyoti.

7. X.B.To‘raqulov (2018). Bozor iqtisodiyotiga o‘tish jarayonida qishloq xo‘jaligini klasterlash. Toshkent: Iqtisodiyot va innovatsiyalar nashri.

8. O‘zbekiston Respublikasi Statistika qo‘mitasi (2019). Qishloq xo‘jaligi statistikasi va rivojlanish prognozlari. Toshkent: Statistika qo‘mitasi.